

HALİDE EDİB ADIVAR

Furkan Coşkun

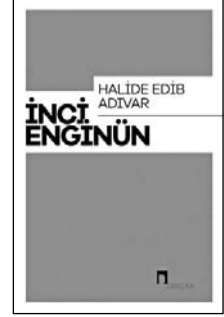
HALİDE EDİB ADIVAR

[İnci Enginün, *Halide Edib Adıvar*, İstanbul: Dergâh Yayınları, 2019, 327 sayfa.]

Türk edebiyatının önemli yazarlarından Halide Edib Adıvar hakkında daha önce değerli çalışmalara imza atmış ve bu konuda ülkemizdeki en yetkin isimlerin başında gelen İnci Enginün'ün *Halide Edib Adıvar* adlı kitabı Dergâh Yayınları tarafından Ekim 2019'da yayımlandı. Kitabın içeriğini, İnci Enginün'ün doçentlik çalışmasından (*Halide Edib'in Eserlerinde Doğu ve Batı Meselesi*) sonra kaleme aldığı Halide Edib Adıvar ve eserleri hakkında daha önce çeşitli dergi ve armağan kitaplarda yayımlanan yazıları ile yazarın okuyucu ve dostlarıyla olan mektupları oluşturmaktadır. Kitabın önsöz mahiyetindeki "Halide Edib Adıvar Hakkındaki Makalelerime Dair" başlıklı yazıda, doçentlik çalışmasını bitirdikten sonra Halide Edib'e olan ilgisinin azalmadığını belirten Enginün, yeni belgeler eline geçtikçe yazarın daha önce fark etmediği yönleriyle ilgili yeni makaleler yazma ihtiyacı hissettiğini söylemektedir. Ayrıca temel fikirlerine ömrü boyunca bağlı kalmasını bilen güçlü

bir şahsiyet olarak kendisinden sonra birçok kadına örnek teşkil eden Halide Edib üzerine değişik tarihlerde yazılmış olan bu yazıların zihinlerde yeni araştırmalara yol açacak düşünceler uyandırması temennisinde bulunmaktadır.

Halide Edib ve eserlerinin farklı yönleriyle kapsamlı bir şekilde incelendiği *Halide Edib Adıvar*'ı içerik bakımından iki bölüme ayırmak mümkündür. Kitabın en geniş kısmını oluşturan birinci bölümde Enginün'ün Halide Edib üzerine kaleme aldığı makaleler yer almaktadır. "Halide Edib Adıvar: Devirler ve Bir Hayat" başlığını taşıyan ve ilk defa bu kitapta yayımlanan yazıda Enginün; Halide Edib'in hayatını, yaptıkları ve yazdıklarını anlatmanın bir anlamda II. Abdülhamit'in son yıllarından başlayarak Osmanlı Devleti'nin yıkılmasıyla sonuçlanan savaşlar ve Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasını içine alan

uzun bir süreci kapsadığını dile getirir. Halide Edib'in bu yıllar boyunca şahit olduğu pek çok şeyin kronolojik olarak eserlerindeki yansımalarını inceleyerek bu yönüyle onun eserlerinin Türkiye tarihiyle eş zamanlı bir okumaya elverişli olduğuna dikkat çeker. Biyografik okumaya uygun bir yazar olan Adıvar'ın gerek Türk kültür hayatı gerekse de Millî Mücadele dönemindeki yeri, savaşı hem cephe hem de cephe gerisinde yaşamış bir insanın fikrî hayatındaki değişimler ve bunların eserlerindeki görünüşleri tüm boyutlarıyla anlatılmaktadır. Ayrıca Tanzimat'tan itibaren özlenen zeki, becerikli ve okumuş kadın hayalinin Halide Edib'in kişiliğinde kazandığı somutluk, yazarın edebî ve bilimsel yazılarındaki yansımalarıyla incelenmektedir.

“Halide Edib Adıvar'da Doğu, Batı ve Evrensel” başlıklı yazıda, Osmanlı Devleti'nin yıkılışı ve Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşu sırasında yaşamış ve eserlerini vermiş olan Halide Edib'in, Doğu-Batı kavramlarına nasıl baktığı üzerinde durulmaktadır. Bu durum, eserlerinde her iki kültür ve yaşama şeklini de kendi kişiliklerinde birleştiren karakterler çerçevesinde anlatılır. Tanzimat'tan beri sıkça tartışılan kültür-medeniyet ve madde-ruh arasındaki karşılıklı ilişkinin ferdi ve toplumsal yansımaları eserlerinden verilen örneklerle incelenilir. Doğu ve Batı değerlerini yansıtan “kadın” ve “hürriyet” temalarına vurgu yapılarak bunun yazarın sanatındaki etkilerini dikkat çekilir.

“Bir medeniyet, ancak millî harsa aşılırsa ahenkdar bir vahdet hâlini alabilir” diyen Türk sosyolojisinin kurucularından Ziya Gökalp'in, Halide Edib'in romanlarında hayat bulan görüşlerine odaklanan “Halide Edib Adıvar ve Ziya Gökalp” başlıklı yazı, bu iki münevver arasındaki anlayış birliğini göstermesi bakı-

mından değerlidir. Enginün, bu yazıda Ziya Gökalp'in Halide Edib üzerindeki etkisini, Halide Edib'in edebî ve bilimsel eserlerindeki yansımalarını göstererek açıklamaktadır. Bu yansımalar ise Halide Edib'in eserlerinde geçen “dil anlayışı”, “milliyetçilik fikri”, “batılılaşma”, “eğitim meselesi”, “kadın hakları”, “dinî görüş”, “halkçılık ve halk kültürü” ve “Turancılık” kavramlarından oluşan alt başlıklar içinde irdelenir. Gökalp'in formüller hâlinde ifade ettiği görüşlerin Halide Edib'in romanlarında hayat bulduğunu dile getiren Enginün'ün bu yazısı, fikrî gelişmelerin edebî eserler üzerindeki etkisini göstermesi bakımından dikkate değerdir.

“Halide Edib ve Yakup Kadri” başlıklı yazıda, aynı dönemde yaşayan, aynı olaylara şahit olan ve onları kalemleriyle ölümsüzleştiren iki önemli yazarın aralarındaki yakınlık ve ayrılıklar üzerinde durulmuş; birbirleri hakkında değerlendirmeleri, aynı kaynak ve malzemeden hareket etmekle birlikte, bunları eserlerinde nasıl işledikleri ele alınmıştır.

Enginün, Halide Edib'i sadece bir edebiyat insanı olarak değil, aynı zamanda Türk toplumu bir kadın bakışıyla irdeleyen, kadın karakterler dahilinde betimleyen, açıklayan ve çözümleyen bir sanatçı olarak görür. “Türk Kadın Yazarları ve Halide Edib” başlıklı yazısında, Türk edebiyatı tarihi içinde bir kadın yazar olarak bulunduğu konunun önemini vurgular. Halide Edib'in, kronolojik bir okumayla, eserlerindeki kadın temalarına odaklanarak karakterlerin aile ve toplum hayatındaki rollerini ortaya koymaya çalışır.

Halide Edib'in on yedi yaşındayken kaleme aldığı yarım kalmış romanı *Çingene Kızı*, yazarın daha sonra yazacağı eserlerin ilk örneğini vermesi bakımından dikkate değerdir. “Halide Edib'in İlk Roman Denemesi: *Çingene Kızı*”

başlıklı yazıda, bu yarım kalmış hikâyenin yazarın romancılık hayatındaki yerini belirlemeye çalışılır. Hikâyede geçen karakterlerin Halide Edib'in çevresindeki fertlerle olan benzerliğine vurgu yapılarak yazarın şahsî ve aile hayatına ait kimi özelliklerin romandaki kişi ve mekânlara olan yansımaları gösterilir. Ayrıca Bernard Shaw'ın *Pygmalion* oyunu ile Ahmet Mithat'ın 1887'de yayımlanan *Çingene* adlı romanının söz konusu eser ile olan metinlerarası ilişkilerine de değinilmektedir. "Halide Edib Adivar'ın Eserlerinde Çocuklar" başlıklı yazısında Enginün, Halide Edib'in kronolojik bir okumayla eserlerinde yer alan çocuk karakterlerin özelliklerini ortaya koymaktadır. Çocuklarda eğitim-öğretim, aile, vatan savunması, din, tarih ve milliyetçilik meselelerinin ön plana çıkarılmasına dikkat çekilerek bu çocuk tipleri, "Anglo-Sakson ve yerli Türk-Müslüman terbiyesine göre yetişmiş çocuklar", "beden veya ruh bakımından hasta çocuklar", "aile içinde yalnız kalan çocuklar" ve "Millî Mücadele sırasında Anadolu'da tanıdığı fedakâr ve cesur çocuklar" olmak üzere dört ana başlık altında incelenir. Atatürk'ü yakından tanıyan bir insan ve edebiyatçı olarak Halide Edib'in eserlerindeki Atatürk'ü ortaya koyan "Halide Edib'in Kalemile Atatürk" başlıklı yazı, özellikle yazarın Millî Mücadele yıllarını anlatan *Ateşten Gömlek* ve *Türkün Ateşle İmtihanı* kitaplarını göz önünde bulundurarak okuyucuya canlı bir Atatürk portresi sunmaktadır. Atatürk'ü savaş sırasında arkadaşları, ordusu ve milleti içinde tasvir eden bu satırların edebiyatımız için çok değerli olduğunu dile getiren Enginün, sanatkâr bir gözün savaş anındaki bu gözlemlerinin Atatürk'ün yakından tanınması için en önemli kaynaklardan biri olduğunu belirtmektedir. Enginün bu anlamda eserlerin önemine şöyle dikkat çeker:

"Halide Edib'in bu yazılarının önemi, en buhranlı savaş anlarını, sanatkâr bir kadın kalemiyle, Türk tarihinde ebediyen hatırlanması gereken anları tespit etmesinden gelir. Bu, kültürümüz bakımından büyük bir şans sayılmalıdır." (s. 118)

XX. yüzyılın başlarından itibaren Türkçülük akımına paralel olarak Türk halk kültürü de ayrı bir önem kazanmıştır. Bu yılların en etkili yazarlarından Halide Edib de eserlerinde devrin yansımalarından biri olan halk kültürünü bol bol işlemiştir. "Halide Edib ve Halk Kültürü" başlıklı kapsamlı yazısında Enginün, Halide Edib'in eserlerindeki halk kültürüne ait unsurları, yazarın bunlara verdiği anlamlara ve modern yapıtlarda nasıl kullanılabileceklerine dair görüşlerine atf yaparak çözümlemektedir. Yazıda halk kültürüne ait bu unsurlar şu başlıklar altında ele alınmıştır: "Hayatı Masallaştıran Batıl İnançlar", "Mevlit", "Nasreddin Hoca", "Halk Hikâyeleri, Masallar, Efsaneler", "Türk Temaşa Sanatları", "Halk Türküleri". Toplumdaki halk değerlerini canlı bir hatıra gibi yaşatan kültürel unsurlar, Halide Edib'in "*Cemiyetimizin mahsulü olan eserler, ruhumuzun da aynasıdır.*" görüşüne paralel bir okumaya tabi tutulmaktadır. Halide Edib için "hayatımızın canlı renklerini, tiplerini, duygu ve heyecanlarımızı, mizah anlayışımızı, hoşgörümüzü halk kültüründe bulmuş bir sanatkâr" diyen Enginün, sanatkârın dile getirdiği ortak değerlerin sadece okunarak değil, aynı zamanda yaşanarak kazanılması gerektiğini vurgular ve böylece pedagojik bir noktaya temas eder. Halide Edib, musikiyi insan şahsiyetinin ve mensup olduğu medeniyetin en önemli unsuru olarak görmüş ve bunu romanlarında birçok farklı açıdan ele almıştır. "Halide Edib'te Musiki ve Zihniyet Değişikliği" başlıklı yazıda bu anlayışın izleri sürülmektedir. Klasik Batı

müziği, Mevlevî müziği ve Türk halk müziği gibi zengin bir kültürel birikimin yazarın eserlerindeki görünüşleri çeşitli yönleriyle incelenmektedir. Hayat tecrübesi arttıkça görüş açısı genişleyip zenginleşen Halide Edib, zaman içerisinde tıpkı Yahya Kemal gibi, “bizim romanımız şarkılarımızdır.” anafikrine ulaşmıştır. “Halide Edib ve Türk Yurdu” başlıklı yazıda, Halide Edib’in milliyetçilik anlayışının gelişmesinde önemli bir yeri olan *Türk Yurdu* dergisindeki kadın, eğitim, gelecek umudu ve vatana karşı sorumluluk meselelerini ele aldığı yazıları üzerinde durulmuştur.

Halide Edib Adıvar, Batı medeniyeti karşısında Mevlevîlik’te yeni ve derin bir anlam bulduğunu söyleyen bir yazardır. “Halide Edib ve Mevlevîlik” başlıklı yazıda yazarın *Yeni Turan*, *Vurun Kahpeye*, *Sinekli Bakkal* ve *Hayat Parçaları* romanlarındaki Mevlânâ ve Mevlevîlik’le ilgili unsurlar incelenmektedir. Mevlevî kültürünü Türk kültürünün ayrılmaz bir parçası olarak gören Adıvar, bu bağlamda mistik öğeler içeren edebiyat eserlerini en önemli edebiyat ürünleri arasında saymıştır. Yazıda Batı kültürüyle yetişmiş modern bir yazarın bütün yaşamına sinmiş İslâmî terbiyenin rolü üzerinde durularak bu durum “musiki” ve “din” temaları çerçevesinde yazarın romanlarındaki tezahürleriyle birlikte anlatılır.

“Halide Edib’in Lübnan’daki Günleri” başlıklı yazı, yazarın Anadolu’ya ilk çıkışı sırasında uğradığı Lübnan ve Suriye’deki izlenimlerini içermektedir. Burada gördüğü ve yaşadığı zorluklar Halide Edib’i Millî Mücadele’ye hazırlamıştır. Enginün, bu yazılarla Halide Edib’in insanî cephesini ön plana çıkaran hatıraları arasında ilişki kurar.

Birinci bölümün “Halide Edib Adıvar’ın Mark Twain Society Üyeliği” başlıklı son yazısında Amerika’da şöhret kazanmış bir yazar olan

Halide Edib ile uluslararası bir kuruluş olan “International Mark Twain Society” adlı dernek arasındaki ilişki anlatılmaktadır.

Kitabın “Belgeler” başlıklı ikinci bölümü Halide Edib’in eşi, dostları ve okuyucularıyla olan mektuplaşmalarından oluşmaktadır. “Halide Edib’in Mektupları” başlığının altında Halide Edib’in eşi Dr. Adnan Adıvar’ın yanı sıra dostları Mehmet Cavit’e, Şefika Hanım’a, Nahit Sırrı Örik’e, Arnold Toynbee’ye ve Prof. Dr. Süheyl Ünver’e yazdığı mektuplar bulunmaktadır. Enginün, bazıları daha önce çeşitli yerlerde yayımlanmış olan bu mektupları okuyucuya sunmaktaki amacının sadece bazı kısa bilgilerle birlikte metinleri olduğu gibi yayımlamaktan ibaret olduğunu belirtmektedir. Bununla birlikte Enginün’ün mektupların içeriğine dair şu sözleri önemlidir:

“Halide Edib 1920’de İstanbul’dan ayrılıp Ankara’ya gittikten sonra faal olarak propaganda hizmetlerinde de çalışmıştır. Bu konudaki bilgilerimiz, malzemenin bütünüyle ortaya çıkmaması yüzünden, henüz yeterli değildir. Aşağıdaki mektuplardan bir kısmı bu çalışmaları aydınlatmada rol oynayacak niteliktedir.” (s. 195)

“Halide Edib ve Okuyucuları” başlıklı yazıda Halide Edib’e Türk ve yabancı uyruklu okurlardan gelen mektuplar yer almaktadır. Kimi Türkçe kimi de İngilizce olarak gönderilmiş olan bu mektuplarda okurun yazara karşı duyduğu hayranlık veya kırgınlık, eserler hakkındaki duygu ve düşünceleri, eleştirileri ve Halide Edib’in romancılığıyla ilgili görüşleri yer almaktadır. “Halide Edib’in Hintli Dostlarıyla Mektuplaşmaları” başlığını taşıyan son yazıda ise büyük bir kısmı Halide Edib’in Hindistan’da bulunduğu sırada gerçekleşen mektuplaşmalar yer almaktadır. İnci Enginün, bir kısmı Hindistan’ın ön plandaki siyasî

kişileriyle, bir kısmı da dostlarıyla olan bu mektuplaşmaların Halide Edib'in Hindistan'la olan ilişkisini gösterecek mahiyette olduklarını belirtmektedir.

“Halide Edib'in hayat hikâyesini izlemek, Osmanlı Devleti'nin yıkılışıyla Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşunu takip etmek gibidir.” (s. 27)

tespitinde bulunan İnci Enginün, *Halide Edib Adıvar* kitabıyla Türk edebiyatında kendisine silinmez bir iz bırakan müstesna bir yazara duyduğu ilgiyi ustalıkla bir incelemeye tabi tutmuştur. Halide Edib'in bilinmeyen yönlerine ışık tutan bu yazılar şüphesiz yeni çalışmalara da vesile olacaktır.